

===== Pap Péter István =====

/// A 20. évfolyamba lépve – e számunk elé

„Eddig a titkosrendőrség áll nyerésre. Egyre inkább ezt tekintik a döntő forrásnak. Ész nincs, forma nincs, struktúra nincs, szintézis nincs, csak tönkretett emberek töredékes szenvedésbeszéde. Ez nem »a valóság«, hanem a pillanat pillanatnyilag épp győztes ideológiája. Kevésbé intellektuális, mint a titkosszolgálati rögzítő gépezetek egyenletes surrogása. Úgy hitték sokan, hogy 1989-ben legyőztük a politikai titkosrendőrséget. Haha. Nem azért nem, mert némely ávósok és szekusok milliommok lettek meg »demokratikus« főnökök. Evvel ők alkalmazkodtak az új (az akkor újnak tetsző) időkhöz. Ez még nem az ő győzelmük volt, sőt. De mi a kezdetleges történelemszemléletünkkel, mi alkalmazkodunk hozzájuk. Ez viszont az ő győzelmük, a posztstálinista titkosszolgálatoké, igaz, posztumusz győzelem, de nagy győzelem.” Tamás Gáspár Miklós kolozsvári születésű filozófus, közgondolkodó 2020-ban így fogalmazott a Török-Illyés Orsolya és Hajdu Szabolcs által készített, *Obiectiva Theodora* című hangjátékról. (A titkosrendőri ihlet. *Litera*, 2020. február 6. <https://litera.hu/irodalom/publicisztika/a-titkosrendori-ihlet.html>). Ennek alapanyagául előbbi édesanyjának, Illyés Kinga színművésznőnek a Securitate általi lehallgatásából származó, a bukaresti Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității levéltárában (CNSAS – A Securitate Levéltárainak Tanulmányozásával Foglalkozó Nemzeti Tanács) őrzött és kutathatóvá tett jegyzőkönyvek szolgáltak. Legkésőbb Tamás Gáspár Miklós – egyébként meglepően kis számú és visszafogott reakciót kapott – írása óta világos kellett hogy legyen, legalább az ezzel a kérdéssel hivatászerűen foglalkozók számára: az „ügynökakták” nyilvánosságának, forrásértékének kérdései a korábban kialakult keretek közt már nem kezelhetők, az ezt övező kutatói, történészi, újságírói szerepek egyre visszhangtalanabban művelhetők. Az ebből a felismerésből fakadó nyelv-, kérdés- és szerepkeresés sokakat foglalkoztatott a magyar jelenkortörténeti diskurzus résztvevői közül, bár igazán megfelelő fórum, disztingvált közbeszéd és – ezekből következően – a belső gátlásoktól megszabadított mondanivaló híján e keresési és belső érési folyamatnak alig vannak publikált írásbeli lenyomatait.

Éppen ezért az elmúlt években, hónapokban többször is felmerült, hogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTTL) lévő forrásokhoz, az „ügynökkérdéshez”, a műtfeldolgozáshoz való viszonyulásunk tisztázása, valamint az ezzel szorosan összefüggő nyelv- és fogalomteremtés érdekében helye volna egy – szakmai alapokon álló, de a műfaj sajátosságaiból kiindulva kötetlenebb és közvetlenebb – esszérovatnak. A közbeszéd e napokban is viharos sebességgel zajló átalakulása, az „ügynökkérdés” kapcsán feltámadó politikai és társadalmi érdeklődés és az ÁBTTL, illetve a szerkesztőség belső gondolkodási-szerepkerési evolúciója e ponton szerencsésen összeértek. Ebben szinte csak mellékkörülmény, hogy ez év elejétől e sorok írója vette át a *Betekintő* főszerkesztői feladatait: az idén 20. évfolyamát kezdő lap minden korábbi főszerkesztője komoly és eredményes munkát hagyott örökül, melynek nyomán ma olyan rangot és színvonalat képvisel a *Betekintő*, amely egy esszérovat indítását is lehetővé teszi, és amely megalapozhatja a lap helytállását a várható közéleti változások során.

Az iratokat, nyilvánosságot, közbeszédet érintő változások pontos mikéntjéről még a levéltárban és a szerkesztőségben is csak erősebb-halványabb sejtéseink vannak e pillanatban, de egy biztos: *senki sem szeretne elugrani a rá váró feladat elől, és a Betekintő is igyekszik kivenni a részét ebből*. Ennek jegyében indítjuk útjára e lapszámmal *esszérovatunkat* Szokolay Domokos kitérő, néhol kifejezetten karcos írásával. Bár nyilvánvaló, mégis illendő hozzátenni: műfaji sajátosság szerint ezen írás(ok) számos szubjektív elemet, véleményt, személyes reflexiót tartalmaz(nak), melyekkel nem az ÁBTTL vagy a *Betekintő*, hanem önmaga álláspontját képviseli a szerző. A lap részéről most és minden hasonló szöveg közlése esetén sem a feltétlen egyetértés, hanem a vita és a releváns szempontok megjelenítésének igénye áll.

Ezzel összefüggésben e főszerkesztői előszó egyben *felhívás* is: e rovatba várjuk mindazokat az írásokat, amelyek átgondoltan és szakmai érvekre alapozva hozzá kívánnak szólni a rovat első írásához vagy azokhoz a témákhoz, melyekben e lap illetékes: „ügynökkérdés”, aktanyilvánosság, műtfeltárás, szovjet típusú rendszer, diktatúrák hagyatéka, személyes és kollektív szembenézés, emlékezet. Egy negyedéves folyóirat lehetőségei meglehetősen korlátozottak abban, hogy aktívan részt vegyen akár csak a szűkebben vett szakmai-közéleti vitákban. Mi éppen ezért a napi sajtópolémiaiak szintjétől emelkedve, lassabb ütemben, átgondoltabb tónusban szeretnénk bekapcsolódni a közös gondolkodási folyamatba, és kívánunk helyet biztosítani a gondolatgazdag, *jóindulatú*, közös dolgainkra fókuszáló párbeszédnek.

Mindezen túl a *Betekintő* alapfeladatai változatlanok: fórumot és nyilvánosságot biztosítani az ÁBTTL-ben őrzött források közzétevése, elemzése és értelmezése, valamint a magyarországi (sőt regionális) jelenkortörténet legfrissebb eredményei számára. Ennek megfelelően újraélesztettük a *Forrásoközlés* rovatot, és folytatódik a tavaly megkezdett *Disputa* rovat is, ahol a recenzióknál bővebb terjedelmű, valamilyen szempontból komolyabb vitára ingerlő kötetet, tanulmányt, megszólalást fókuszba helyező írásoknak igyekszünk helyet adni. És persze a megszokott formai

keretek között mozgó tanulmányok is sorakoznak e számban, amelyeknél ezúttal talán az egyéni perspektívák és a személyes interakciók kérdése mondható központi elemnek.

A nyilvánosság előtt zajló személyes műtfeldolgozás és szembenézés máig legerőteljesebb szépirodalmi szövegében, egyszersmind gesztusában, a 2002-ben megjelent *Javított kiadásban* (Magvető, Budapest) Esterházy Péter prófétai sorokban foglalta össze, mennyi minden rakódik egymásra az „ügynökkérdés” címszava alatt, hogy ez a differenciálatlanság és reflektálatlanság miféle kockázatokat rejt magában *közös dolgainkra* vonatkozóan, és hogy mi lehet(ne) a szerepe ennek tisztázásában a jövőre harmincéves Történeti Hivatalnak / Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának. „*Ha nehéz vagy nehézkes az iratokhoz hozzájutni, ha a kihallgatók emberi, személyi jogai szinte fontosabbak, mint a megalázott megfigyeltké, az veszélyes a demokráciára. Mert félelmet és dühöt konzervál, frusztrál. A frusztrált ember védtelen a demagógiával szemben, amely csak épp annyi igazságot tartalmaz, hogy hasson a félelemre és dühre.*” (34.)

A *Javított kiadás* publikálása óta nagyságrendekkel bővültek az iratokhoz való hozzáférés lehetőségei, és a jogi környezet is sokkal-sokkal erősebben számítja be az egykori áldozatok érdekeit már évek óta. Az osztársadalmi feldolgozás azonban nem tudott kitörni bizonyos keretek közül. Néhány sorral feljebb Esterházy a 2000 februárjában, vélhetően a Történeti Hivatal kutatótermében papírra vetett szövegében, szinte a maga számára is észrevétlenül, sőt ironizálva és értetlenkedve, de felkínálja a lehetséges megoldást, sőt feloldozást. „*Ahogy jövök ide be, mindig állnak az ügyfélszolgálatnál, többnyire idősebb férfiak. Egyszer azt hallottam: »volt egy tiltott határátlépése«, máskor meg: »a Mindszenty-pörben« (ö-vel). Milyen sok (kis) szenvedés, méltánytalanság gyűlt össze a 45 év alatt! Az emberek most próbálják földeríteni az életüket. Idejönnek, hogy megnyugodjanak – egy levéltártól!*” (33.) A levéltár egyik alapvető, a hosszabb kifejtésre alkalmas, a méltányos párbeszédnek teret adó nyilvános fórumán, a *Betekintőben* – huszonhat évvel a fenti szöveg leírása, és huszonnégyvel a kötet megjelenése után – talán eljött az ideje félretolni az Esterházy szövegében felsejlő iróniát és értetlenséget: igen, a levéltár, annak nyilvános fóruma(i), az ott megszólalók – és végső soron az itt dolgozó levéltárosok és történészek – elősegítői lehetnek a *megnyugvásnak*. Részben ennek a segítségnyújtásnak, moderálásnak a módzatait keressük itt és a következő lapszámokkal, új és bevált formátumokon, de leginkább: a párbeszédén és a vitán keresztül, régi és új szerzőink közreműködésével és olvasóink remélhető támogatásával.

2026. május 14.

Aktákat és dossziékat lapozgató civilek a Stasi-központban (Ministeriums für Staatssicherheit), miután 1990. január 15-én a közel százezer fős, fegyvertelen tömeg sikeresen megrohamozta a Normannenstraße-n (Berlin, Lichtenberg kerület) található épületkomplexumot.

Bundesarchiv,
Bild 183-1990-0115-030 /
Thomas Uhlemann /
CC-BY-SA 3.0